

RAZISKAVA O VISOKOŠOLSKEM IZOBRAŽEVANJU ODRASLIH V SLOVENIJI

Prispevek k razvoju študija odraslih kot sestavnega dela sodobnega visokošolskega izobraževanja

V prispevku bomo najprej na kratko opisali, na kakšni (strokovni) tradiciji, v kakšnem okviru smo se leta 1993 lotili naše raziskave o visokošolskem izobraževanju odraslih v Sloveniji in kdo so bili njeni pobudniki in izvajalci. Nato bomo predstavili poglobitve ugotovitve in opozorili na nekatere premike in probleme, do katerih je prišlo v zadnjem času.

TRADICIJA, RAZMERE, POBUDE

V virih, ki govorijo o dolgi tradiciji slovenskega visokega šolstva, so večkrat omenjeni izredni študij, izobraževanje zaposlenih (ob delu), strokovno izpopolnjevanje diplomantov in druge oblike izobraževalne dejavnosti visokošolskih institucij za »netradicionalne študente«. Že nekateri uporabljeni termini kažejo na vpliv interesnih skupin zunaj univerze, gospodarskih krogov, strokovnih združenj in tudi političnih sil oziroma države. Po drugi strani pa statistični podatki dokazujejo, da je bil izredni študij že od nastanka ljubljanske univerze precej povezan s stroko, posameznimi visokošolskimi zavodi, fakultetami, manj pa z univerzo. Gibanja v svetu kažejo, da postaja visokošolsko izobraževanje odraslih čedalje bolj stvar univerze in tudi pri nas se počasi začenja »tajati led naš«.

Čeprav je gradiva o študiju odraslih v Sloveniji v preteklosti kar nekaj, le redko naletimo na celovitejša analiza, ki bi primerjale naše razmere z mednarodnimi razvojnimi usmeritvami. Na neurejeno stanje in pomen študija odraslih pri nas vsaj že tri desetletja opozarja jo andragogi in pedagogi, pa tudi rektorji uni-

verz. Zagovorniki ter izkušeni organizatorji so o »študiju ob delu« in strokovnem izpopolnjevanju govorili na posvetovanjih, ki so jih organizirale univerze, tudi v sodelovanju z gospodarsko zbornico, vendar se stvari niso spremenile na bolje (probleme študija odraslih pri nas v socialističnem obdobju obravnava posebno poglavje poročila naše raziskave, glej: Mihevc in sod., 1995, str. 110–140).

Tudi mednarodne organizacije, zlasti Unesco, OECD, Svet Evrope, že vsaj tri desetletja poudarjajo pomen permanentnega, vseživljenjskega izobraževanja, študija odraslih in strokovnega izpopolnjevanja:

»... izobraževanje odraslih bo povzročilo radikalno spremembo šolskega sistema (vključno z univerzo) ...« (Counseil de l'Europe, 1970).

Podobne besede smo takrat poslušali tudi s političnih kateder in še danes zvenijo kot odmev teh splošnih izzivov. Primer:

»Dosljedno sprovođenje principa neprekidnog obrazovanja tokom čitavog radnog vijeka, zahtijeva, da se tome, više nego do sada prilagodi cjelokupna orijentacija i sistem obrazovanja, škole i fakulteti /... /« (po Filipoviću, 1980)

Če beremo take in podobne poudarke ter smernice »dvajset let kasneje« se lahko vprašamo, zakaj niso bile uresničene, kako to, da jih tako vplivni (politični) dejavniki niso uspeli uresničiti? Kljub navedenim usmeritvam in šolskim reformam (morda prav zaradi njih) smo bili namreč priča naraščanju in upadanju števila »izrednih« študentov in di-

plomantov, pa tudi razmahu strokovnega izpopolnjevanja in podiplomskega študija (odraslih?). Vendar pa niti v desetletju, v katerem se je stopnjevala kriza družbene ureditve, niti v prvih letih nastajanja nove države ni bilo celovite raziskave ali posebnega posvetovanja o študiju odraslih in strokovnem izpopolnjevanju. Ali naša raziskava in naše posvetovanje pomenita prelom s tradicijo?

Glede na nakazan širši okvir si oglejmo, kakšni so bili torej neposredni razlogi za raziskavo, ki smo se je lotili v letu 1993, in kakšen je bil institucionalni okvir tega »učenja z raziskovanjem«, ki je osnovno učno gradivo posvetovanja o visokošolskem izobraževanju odraslih.

Naša raziskava je bila prepletanje tradicije in inovacije, krize in vizije, sodelovanja različnih strok, institucij in posameznikov.

Pobudniki raziskave niso bili iz političnih, državnih krogov, niti iz univerzitetnih niti gospodarskih krogov. Bili so iz kroga andragoških strokovnjakov, ki so si že dolgo prizadevali za uveljavitev koncepta izobraževanja odraslih, vseživljenjskega izobraževanja.

In zakaj smo se lotili raziskave izvajalci, razvojno-raziskovalni delavci (in delavke) z večletnimi izkušnjami iz pedagoške, sociološke in ekonomske stroke?

Zaposleni smo bili na Centru za razvoj univerze (CRU), ki naj bi pomagal univerzi odkrivati njene slabosti in jo razvijati, vendar so nas v začetku devetdesetih let, v ozračju »radikalne« reorganizacije univerze (in tudi rezultate dela množice zunanjih sodelavcev), kar nekako pozabili in odrinili. Imeli smo nekaj izkušenj z analizami podatkov o kandidatih za izredni študij »ob delu« in o študentih, dovolj literature o razvojnih usmeritvah univerz in študiju drugod, za seboj smo imeli nekaj mednarodnih izkušenj in »pilotski« projekt, ki je postavil temelje novemu modelu dela z odraslimi študenti (Študij na daljavo, 1992). In – »last but not least« – potrebovali smo denar in izziv, da bi lahko delali in preživeli.

Poudariti kaže, da raziskovalnega načrta ne bi izpolnili brez večurnih intervjujev z učitelji, predstojniki, tajniki in strokovnimi delavci četrtine visokošolskih zavodov na obeh slovenskih univerzah, ki so čutili odgovornost za izboljšanje stanja na tem področju.

Upam, da bomo skupaj spletli (in uporabljali) slovensko mrežo za visokošolski študij odraslih, ki bo del globalne mreže vseživljenjskega izobraževanja.

CILJI RAZISKAVE

V naši raziskavi, ki smo jo opravili v študijskem letu 1993/94 na nekdanjem Centru za razvoj univerze, smo si zadali cilje, kot so:

- oblikovanje teoretičnih izhodišč, z upoštevanjem tujih in domačih avtorjev;
- opis dosedanjega razvoja in ugotavljanje stanja (študija odraslih, strokovnega izpopolnjevanja) na visokošolskih institucijah v Sloveniji in v tujini;
- opredeljevanje potreb in »lobiranje« za vizije in sodobnih modelov (vseživljenjsko izobraževanje, nov model univerze, nove oblike in metode za študij odraslih, evropska, nacionalna in druga strategija ...);
- predlogi za spreminjanje stanja, za nacionalno strategijo in sistemsko ureditev.

Ugotovitve o razmerah v zvezi z izrednim študijem in strokovnim izpopolnjevanjem pri nas, ki smo jih želeli verificirati na posebnem posvetovanju, naj bi bile podlaga za konkretna priporočila vsem tistim dejavnikom, ki naj bi začeli vsak zase in vsi skupaj reševati – stara in nova – nerešena in temeljna vprašanja, da se bodo razmere začele spreminjati na bolje.

TEORETIČNI MODEL IN METODA DELA

Značilnosti procesov, ki jih imenujemo s skupnim izrazom visokošolsko izobraževanje odraslih, namreč študija in poučevanja odraslih ter s tem povezanega procesa upravljanja, smo se lotili z vidika akterjev in njihovih aktivnosti, ki seveda potekajo v določenem družbenem okolju.

Akterji so: posamezniki (interesenti, odrasli študenti, udeleženci strokovnega izpopolnjevanja), visokošolske institucije (fakultete, oddelki, visoke šole, univerze), država (parlament, vlada, ustrezna ministrstva), zaposlovalci oziroma delodajalci (podjetja in druge organizacije), pa tudi strokovnjaki in organizacije za izobraževanje odraslih.

Aktivnosti teh akterjev smo na splošno razdelili na: izražanje in ugotavljanje potreb, zagotavljanje razmer (zakonodaja, določanje strategij, financiranje) ter organiziranje ponudbe (izvajanje študija, poučevanja in strokovnega izpopolnjevanja).

Glede na razpoložljive možnosti smo za ugotavljanje razvoja in stanja uporabili naslednje metode in vire podatkov:

- analiza dokumentov, zbranih statističnih podatkov in prikazov dosedanjega razvoja;
- analiza predpisov, opisov sistemov v drugih državah in na univerzah v tujini;
- usmerjeni razgovori na vzorcu visokošolskih organizacij obeh slovenskih univerz.

Pri oblikovanju vizij in splošnih priporočil za strategije in sistemske ureditve smo se oprli predvsem na domače in tuje avtorje, ki so se ukvarjali z visokim šolstvom in izobraževanjem odraslih. Konkretna priporočila, ki smo jih našli na koncu publikacije, so izhajala predvsem z ugotovitev o stanju pri nas, manj pa iz vizij in strateških usmeritev.

Na identifikaciji temeljnih problemov in možnosti za izboljšave, kar bo osnovna naloga tega posveta, bodo temeljile tudi aktivnosti (predstavnikov) akterjev v našem sistemu visokošolskega izobraževanja odraslih v prihodnosti.

IZVAJALCI RAZISKAVE, SODELAVCI IN SODELAVKE

Raziskava je bila del projekta Izobraževanje odraslih kot dejavnik razvoja Slovenije, ki ga je na Andragoškem centru RS vodil dr. Zoran Jelenc. Izvedli smo jo raziskovalci, zaposleni na takratnem Centru za razvoj univerze: Bogomir Mihevc (koordinator), Sonja Kump, Nataša E. Jelenc, Darka Podmenik, Margerita Zgajmajster. Kot konzultant je sodelovala dr. Ana Krajnc.

Raziskave ne bi mogli opraviti brez pomoči sodelavcev desetih visokošolskih organizacij, ki smo jih vključili v naš vzorec (AG, EF, posebej CISEF, FF, PFM, VPPŠ, za preučevanje potreb pa še: FDV, VUŠ, FŠ, FS in FOV). Nekoliko podprezentirana je bila mariborska univerza (obiskali smo le dve fakulteti) in tehnične fakultete ter visoke šole (pogovor smo imeli le na ljubljanski Fakulteti za strojništvo in VPPŠ). Zdravstveno področje v vzorcu ni

bilo zastopano, čeprav je na tem področju strokovno izpopolnjevanje po diplomi dokaj pogosto.

V podobnih raziskavah, ki bodo opravljene na tem področju v prihodnje, se ne bi smeli odreči tudi pogovorom s posameznimi študenti in udeleženci strokovnega izpopolnjevanja ter s predstavniki države, delodajalcev in – navsezadnje – tudi univerz.

POGLAVITNE UGOTOVITVE

Najpomembnejše ugotovitve in priporočila, ki smo jih predstavili tudi v končnem poročilu raziskave (Naloga, 1994), so:

Spremembe v visokošolskem izobraževanju odraslih

Vključevanje odraslih v študij in strokovno izpopolnjevanje na visokošolskih institucijah ima v Sloveniji že dolgo tradicijo. Predstavljamo glavne usmeritve za ti dve obliki, ne pa podiplomskega (magistrskega in doktorskega) študija.

Poudarjanje načela permanentnosti in povpraševanje po strokovnjakih med gospodarsko ekspanzijo je med letoma 1965 in 1975 vodilo v ustanavljanje dveletnih študijskih programov (višje šole in odpiranje dislociranih središč za študij odraslih zunaj matičnih institucij). Čeprav so študij (ob delu, izredni) večinoma plačevali udeleženci (v nadaljevanju »izredni«, večinoma so bili odrasli) sami, je bilo leta 1976 na obeh slovenskih univerzah vpisanih 10.126 »izrednih« (34 odstotkov vseh študentov), od tega kar 6.230 v 1. letniku. Leta 1976 jih je diplomiralo le 1.283, večina na dveletnih programih, saj je bila učinkovitost pri študiju majhna. Posebne svetovalne pomoči za odrasle pred vpisom in med študijem ni bilo, pedagoške metode pa so bile klasične.

V osemdesetih letih in v začetku devetdesetih let, v času gospodarskega zastoja in družbene napetosti, se je število »izrednih« študentov zmanjševalo, povečala pa sta se vpis rednih študentov in nezaposlenost. Število »izrednih« novincev je padlo leta 1991 celo pod tri tisoč, in to je znašalo le 17 odstotkov vseh študentov. V študijskem letu 1993/94 je število »izrednih« študentov nekoliko naraslo:

4.258 v 1. letniku, 7.175 vseh »izrednih« študentov, to je 18 odstotkov vseh študentov vseh letnikov, brez absolventov in podiplomcev. Večina jih je na poslovnih, upravnih, pravnih in pedagoških študijskih smereh. Leta 1992 je bilo na dveletnih programih le 796 »izrednih« diplomantov, to je četrtnina vseh, na štiriletnih programih pa 271, to je desetina vseh. V zadnjih letih se je namreč precej dose-danjih višješolskih (dveletnih) programov spremenilo v štiriletne, nekdanje višje šole pa so postale visoke strokovne šole ali fakultete.

Tabela 1: Izredni študenti in diplomanti v slovenskem visokem šolstvu

	število	delež	število	delež
	izrednih študentov	vseh študentov (v odstotkih)	izrednih diplomantov	vseh diplomantov (v odstotkih)
1976/77	10.126	34	1.283	23
1993/94	4.258	18	1.183	20
1995/96	9.953	21	1.364	21

Vir: Statistični urad RS, publikacija: Rezultati raziskovanj.

Ob stagnaciji in spreminjanju narave »izrednega« študija pa se v zadnjem času čedalje bolj razvijajo oblike nadaljnega strokovnega izobraževanja in izpopolnjevanja, ki jih organizirajo visokošolske institucije (npr. na poslovnem in pedagoškem področju). Te oblike izvajajo visokošolski učitelji, udeleženci pa so diplomanti teh institucij. Prispevke (kotizacija) plačujejo pogosto delodajalci, včasih pa tudi udeleženci sami. Obseg tovrstne izobraževalne ponudbe se povečuje, dobro je podprta tudi z informiranjem (publikacije, javna občila). Nastale so nekatere specializirane institucije za tovrstno izobraževanje z dobrimi mednarodnimi povezavami in bodo morda prerasle v nove visokošolske institucije.

Nove usmeritve in možnosti

Novi Zakon o visokem šolstvu (sprejet konec leta 1993) uvaja ločevanje strokovnega in akademskega visokega izobraževanja. Poleg daljših univerzitetnih programov bi obstajali 3- do 4-letni študijski programi, ki se bodo razvili iz dozdajšnjih dveletnih ali pa se bodo oblikovali novi. Pričakuje se, da se bo več odraslih študentov vpisovalo na visoke strokovne programe. Zunaj visokega šolstva bodo verjetno nastali novi krajši eno- do dveletni posekundarni programi, ki jih bo urejal poseben zakon o polnicnem šolstvu. Nova zakonodaja formalno

Med »izrednimi« študenti je v zadnjih letih skoraj polovica mladih, ki jim po srednji šoli zaradi omejitve vpisa ni uspelo, da bi se redno vpisali ali pa so že poskusili študirati na drugih študijskih programih. Večina »izrednih« plačuje šolnino sama, le nekaterim njihovo podjetje ali javni zavod. Večjih sprememb glede možnosti študija, načina financiranja in organizacije študija in pomoči »izrednim« v zadnjem času ni.

izenačuje »redne« in »izredne« študente in nalaga visokošolskim institucijam obveznost, da prilagajajo organizacijo študija študentom (npr. odraslim). Glede načina financiranja ni večjih sprememb, prav tako tudi ne glede položaja odraslih »izrednih« študentov samoplačnikov.

Vprašanje strateške usmeritve pa ostaja nerešeno, saj bodo nacionalne prioritete in obseg državne podpore »izrednemu« študiju (oziroma študiju odraslih) urejeni z nacionalnim programom visokega šolstva, ki je v pripravi (1994, 1996). Spodbuja pa se posodabljanje na tem področju, na primer vpeljevanje študija na daljavo na nekaterih področjih (npr. v ekonomiji).

Programska ponudba, pedagoške metode

Programska ponudba za »izredne« študente je načelno enaka kot za »redne« študente, le posamezni programi so posebej namenjeni le odraslim študentom z delovnimi izkušnjami. Tak primer je novi triletni program za gostinstvo in turizem. Med pedagoškimi metodami prevladujejo skrčena predavanja in »vikend-seminarji«, izpiti ter pisne seminarske in diplomske naloge. Učbeniki in študijska literatura so enaki kot za redne študente. Nekatere visokošolske institucije izvajajo s sodelovanjem lokalnih ljudskih univerz del pouka za odrasle študente v dislociranih središčih.

Oblike strokovnega izpopolnjevanja diplomantov potekajo manj tradicionalno, pri tem je pomembno tudi sodelovanje gostujočih učiteljev in izvedencev iz tujine, zlasti na nekaterih področjih.

Programi za univerzitetno in širšo javnost

V skladu z univerzitetno tradicijo so občasno na visokošolskih institucijah organizirana predavanja in razprave za zainteresirano jav-

Svetovalno pomoč pri odločanju za študij omogočajo odraslim zaposlenim (in nezaposlenim) zavodi za zaposlovanje, posebnih institucij, ki bi pomagale kandidatom, odraslim študentom ter udeležencem strokovnega izpopolnjevanja z informacijami in nasveti, pa ni.

nost. Sodelujejo univerzitetni učitelji in zunanji izvedenci, ki imajo taka predavanja tudi po radiu in televiziji, sodelujejo pa tudi pri izdaji strokovnih revij na mnogih področjih. Odrasli so redni gosti študijskih in univerzitetnih knjižnic.

Problemi, možnosti

Razen na področju strokovnega izpopolnjevanja po diplomi vlada na področju visokošolskega izobraževanja odraslih še zmeraj zastoj. Model tega izobraževanja, ki se je izoblikoval doslej, je v krizi, za katero je značilna nepovezanost oziroma slabo razvita aktivnost posameznih akterjev v sistemu – posameznikov, odraslih interesentov za študij in študentov, delodajalcev in njihovih združenj, visokošolskih institucij, zlasti tradicionalnih univerz, pa tudi države in njenih organov. Posamezni akterji so premalo zainteresirani za to izobraževanje, mnogi nujni pogoji niso izpolnjeni (zlasti financiranje), le na nekaterih študijskih področjih je delno razvita ustrezna

ponudba za odrasle študente. Temu primerni so učinki in kakovost študijsko-pedagoškega procesa ter upravljanje tega področja.

Pričakovati je (bilo, op.), da bo država, ob ključni vlogi novega Sveta za visoko šolstvo, v letu 1994 izoblikovala strateške usmeritve tudi za visokošolsko izobraževanje odraslih. Po drugi strani pa bodo morale tudi visokošolske institucije in mo-

rebitne nove univerze ter samostojne visoke strokovne šole presoditi možnosti in potrebe za razvoj ustrezne programske ponudbe in kakovostno izpeljavo različnih študijskih oblik za odrasle. K temu bi lahko odločilno pripomoglo mednarodno sodelovanje, z državami, ki so na tem področju že izoblikovale ustrežnejše modele, in s tistimi v ožji regiji, ki imajo podobne tranzicijske probleme.

Sodelovanje z gospodarstvom, družbenimi službami in visokošolskimi institucijami v tujini ponuja veliko neizrabljenih možnosti.

AS 2/97

Prestrukturiranje gospodarstva in javnih služb, vpeljevanje (mednarodne) tržne konkurence in izboljšanje kakovosti življenja pa bo drugače kot v prejšnjem obdobju moralo temeljiti na upoštevanju znanja in ustvarjalnosti. Če bodo poglobitveni akterji sistema zavzeto sodelovali pri reševanju omenjenih tranzicijskih problemov tudi v zvezi z razvojem tega dela izobraževanja odraslih, lahko pričakujemo v nekaj letih precejšnje izboljšave.

(Opomba: Navedene ocene stanja, problemov in možnosti so bile napisane v začetku leta 1994 in ne veljajo nujno v celoti za stanje ob koncu leta 1996!)

KAJ SE JE ZGODILO POTEM?

Oglejmo si še na nekaj primerih, kako so razmišljali o obravnavanih vprašanjih, ko smo pripravljali za tisk naše raziskovalno poročilo, in kakšen je (polpretekli) okvir posvetovanja o visokošolskemu izobraževanju odraslih (november 1996).

V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Sloveniji je Ministrstvo za šolstvo in šport januarja 1995 napovedalo, da bodo z nacionalnim programom visokega šolstva opredeljene strategije njegovega razvoja, med drugim:

- povečanje dostopnosti visokošolskega študija in izboljšanje izobrazbene strukture prebivalstva,
- preverjanje in zagotavljanje kakovosti visokošolske dejavnosti,
- načelo pravice do izbire študija pod enakimi pogoji,
- ločevanje visokega strokovnega in univerzitetnega študija.

Med cilji lahko preberemo:

- povečati dostopnost visokega šolstva (za redni študij in za druge študijske oblike),
- povečati število diplomantov,
- urediti položaj visokošolskih delavcev in študentov,
- uvesti sodelovanje med visokošolskimi zavodi ter gospodarstvom, lokalnimi skupnostmi in javnimi službami,
- oblikovati sistem financiranja, ki bo omogočal uresničevanje navedenih ciljev.

Pri ocenjevanju pričakovanih vpisnih gibanj je bilo zapisano, da ta »zahtevajo /... / razvoj

drugačnih poti izobraževanja (prenova programov izrednega študija, razvoj študija na daljavo.« (Bela knjiga, str. 284)

Med razvojnimi projekti navaja MŠŠ ponovno »razvoj drugih izobraževalnih možnosti (interdisciplinarni in individualni študij, izredni študij, študij na daljavo«.

V poglavju o visokem izobraževanju pa pri predvidenih rešitvah ne najdemo nobene, ki bi posebej veljala za študij odraslih in strokovno izpopolnjevanje, čeprav je tovrstno izobraževanje urejeno v Zakonu o visokem šolstvu, vendar v poglavju o izobraževanju odraslih na dveh straneh povzemajo ugotovitve iz naše raziskave (Mihevc in sod., 1995), med predlaganimi rešitvami pa so navedene: večja programska izbira (ponudba), večja prilagodljivost pri povezavi programov, uvedba svetovalne službe za izbiro programov in pomoč pri študiju, uvedba alternativnih oblik študija (npr. na daljavo) in priprava študijskega gradiva, uporaba tehničnih pripomočkov, v številni televizijo in radio.

V istem času (sredi leta 1995) je novi Statut ljubljanske univerze namenil kar dva člena izrednemu študiju (čl. 104, 105) ter več členov potrdilom o strokovnem izpopolnjevanju (106–110) in poletnim šolam Univerze (111, 112).

Omenjeni statut (prav tako kot veljavni Zakon o visokem šolstvu) glede pravic načelno izenačuje (redne in izredne) študente, ki so vključeni v različne programe in načine študija. Veljavni Statut ljubljanske univerze ima glede »tradicionalne« oblike študija odraslih nekaj podrobnejših določil:

»Študij se organizira kot izredni, kadar to dopuščajo kadrovske in prostorske možnosti /.../ in če narava študija to dopušča, /.../ ne da bi zaradi tega trpela njegova kvaliteta. V tem primeru mora organizirani del obsegati najmanj 30 odstotkov študijske obveznosti rednega študija. Članica /.../, ki izvaja izredni študij je dolžna organizirati za izredne študente oblike pedagoškega dela (predavanja, vaje, konsultacije, vaje, kolokvije ipd.) v skladu z veljavnim študijskim programom. Članica, ki /.../ nima kadrovske možnosti, si mora pred razpisom izrednega študija zagotoviti dodatne kadre. (čl. 104)

Izredni študij mora biti po zahtevnosti enak rednemu. Študent mora opraviti vse obvezno-

sti, ki se zahtevajo v okviru rednega študija.« (čl. 105)

V skladu s tako usmeritvijo, v kateri ni videti posebnih novosti glede na preteklo obdobje, študij odraslih, bolje rečeno netradicionalnih skupin študentov (doslej odrinjenih, med temi zlasti odraslih), ni posebej omenjen v novjšem dokumentu, imenovanem Poslanstvo Univerze v Ljubljani. Prav tako mu univerza ni namenila posebne pozornosti v svojem poročilu Self-evaluation Report, ki ga je pripravila (konec leta 1995, v angleščini, neobjavljeno) za svetovalce Evropske rektorske konference. Svetovalci so zato priporočili, da se splošna (in inspirativna) stališča ter norme prevedejo v vsakodnevno prakso poučevanja in študija.

Podobno kot svetovalci CRE so tudi svetovalci Sveta Evrope po obisku leta 1995 na ljubljanski univerzi priporočili večjo odzivnost na potrebe okolja in da bi visokošolske institucije morale »pridobivati sredstva iz različnih virov, istočasno pa se soočajo s povečanimi in raznolikimi potrebami javnosti, študentov, delodajalcev in drugih partnerjev. /.../ primanjkuje posebnih struktur, ki bi izboljševale odzivnost institucij za potrebe uporabnikov.« (Poročilo svetovalne misije SE, 1996)

Tudi na posvetovanju Sveta Evrope o visokošolski politiki, ki je bilo poleti na Bledu, so predstavniki tujih univerz in držav v tranziciji priporočili podobno. (Mihevc, 1996)

Kako se odzivajo visokošolski zavodi v Sloveniji na potrebe »družbe« in želje posameznikov v najnovejšem času? Oglejmo si predvidene možnosti za izredni študij (odraslih in tudi mladih samoplačnikov), kot so bile po sklepu senatov in s soglasjem Vlade RS objavljene v razpisu vpisa za študijsko leto 1996/97:

V letu 1996 je bilo v slovenskem visokem šolstvu razpisanih 5432 »vpisnih mest« (v primerjavi z razpisom vpisa iz leta 1995, ko je bilo 789 mest več), namenjenih izrednim študentom. Na ljubljanski univerzi je za ta način študija na visokih strokovnih programih 2065 mest (495 več kot lani) in 1197 (204 več) na univerzitetnih programih, na mariborski pa so sklenili razpisati 1930 mest za »izredne«, skupaj 1435 ali 5 (pet) mest več na visokih strokovnih programih, na univerzitetnih pa 495 mest, kar je 195 manj kot lani.

Na samostojnih visokih strokovnih šolah je za izredne študente letos na voljo prav toliko »vpisnega prostora« kot za »redne« (240 mest), to je za 60 več kot lani.

V »povprečju« je povečanje (za skoraj osemsto mest, predvsem na ljubljanski univerzi) občutno, vendar pa to še ne pomeni bistveno bolj odprtih vrat na univerzah (in samostojnih visokih šolah) za »izredne« (odrasle?) študente. Oglejmo si поблиže, kaj so lahko iz razpisa razbrali odrasli kandidati za izredni študij!

Izmed vseh razpisanih programov dodiplomskega študija na obeh univerzah in samostojnih zavodih (163) jih je skoraj polovica (77) za izredni študij zaprtih, saj vpisna mesta zanj na teh programih sploh niso predvidena. Vsaj na polovici programov, ki so sicer dostopni izrednim študentom, pa bo študij organiziran, če bo zadosti kandidatov (vpisanih), minimalno »rentabilno« število novincev pa je od 10 do 40. Domnevali so, da bo po »nara-

vi« izredni študij primernejši za programe visokega strokovnega izobraževanja (po novem večinoma triletni), manj pa za univerzitetne programe. Pa je ravno nasprotno! Zakon (in statut) omenjata kot merilo za posebno skrb za izredne študente »naravo študija«, vendar je narava posameznih podobnih programov (značilnosti stroke, pedagoške

posebnosti izvedbe lahko na eni univerzi precej drugačna kot na drugi). Z zakonskim izrazom »narava študija« se najbrž skrivajo razpoložljive zmogljivosti, finančne kalkulacije in odnos do »netradicionalnih« študentov. Kako drugače pojasniti naslednje, v razpisu objavljene nelogičnosti, ki najbrž spadajo k »naravi izrednega« študija: elektrotehnike in računalništva na ravni visokega strokovnega programa ni mogoče študirati izredno v Ljubljani, temveč v Mariboru; gradbeništva na univerzitetnem programu ni mogoče študirati izredno v Ljubljani, temveč v Mariboru; univerzitetnega programa kmetijstva ni mogoče študirati v Mariboru, marveč v Ljubljani; španščine ni mogoče študirati izredno, ampak italijanščino; psihologije (letos) ni mogoče študirati »izredno« (kjerkoli v Sloveniji), pred leti in lani pa je bilo to mogoče v Luganu in

Ljubljani; razrednega pouka ne morete začeti izredno študirati v Ljubljani (lahko pa se vpišete v tretji letnik), vendar ni ovir za vpis »izrednih« v 1. letnik v Mariboru; angleščine ne morete študirati izredno v Ljubljani, marveč v Mariboru; univerzitetnega interdisciplinarnega programa gospodarsko inženirstvo ni mogoče študirati izredno. In še bi najbrž lahko naštevati.

Upamo, da to, da ni predvidenih posebnih vpisnih mest za izredni študij na posameznem programu, še ne pomeni, da tam ne bodo sprejemali izrednih, odraslih študentov. Tudi starejši se lahko brez težav vpišejo na redni študij, če le zadostijo objavljenim vpisnim pogojem in če imajo seveda dovolj časa; pa še plačati jim ni treba. Vseeno se lahko vprašamo, ali so državljani, morebitni izredni študenti enaki pred visokošolskim zakonom. Ali imajo na nekaterih študijskih programih s soglasjem Vlade RS in senatov univerz pravzaprav uveden poseben vpisni pogoj (zelo selektiven, tudi v obliki »če je vsaj ... prijavljenih«), ki velja samo za izredni študij?

Posebno vprašanje je prakticiranje preusmerjanja vpisa manj uspešnih študentov, večkratnih ponavljalcev, v izredni študij na smereh, kjer je dovolj vpisnih mest, v skladu s sporno razlago 66. in 70. člena Zakona o visokem šolstvu, ki dajeta študentom »pravico do enkratnega ponavljanja istega letnika« (glej 264. in 266. člen Statuta ljubljanske univerze). Enako pravico do ponavljanja letnika, ki po našem mnenju ne pomeni možnosti trajnega odvzema pravice do vpisa (v redni in izredni študij) v drugih programih študija, je poznal tudi prejšnji zakon o usmerjenem izobraževanju. (V publikaciji Mihevc in sod., 1995, str. 208, smo zapisali, da je omenjeni prejšnji zakon poznal tako prepoved samo za redni študij, vendar to ne drži.)

Glede na take grobe oblike regulacije vpisa na izredni študij, s katerimi se (pač začasno) rešujejo težave rednega vpisa in študija, zapiranja možnosti (tudi odraslim) in »preusmerjanja« v samoplačniški študij, je manj pomembno, da v novembru 1996 še nismo imeli na voljo vseh podatkov o vpisu na izredni študij. Pristojno ministrstvo je kljub temu že pohitelo z ugodnimi ocenami letošnjega visokošolskega vpisa (Gradivo, 1996, od tod so tudi podatki in citati v nadaljevanju). Pri tem pa isto ministrstvo, ki je izdalo tudi omenjeno

Kar 57 visokih strokovnih programov nima predvidenih mest za izredne študente, ima pa jih 20 univerzitetnih programov.

Belo knjigo, brez posebnega komentarja navaja podatke, da je lani študiral vsak četrti Slovenec, ki je bil star od 18 do 21 let, in le vsak petdeseti Slovenec iz starostne skupine od 26 do 29 let. Podatkov za starejše letnike v omenjenem gradivu niso objavili. Kje so vzroki, kdo je odgovoren, da smo glede deleža nekoliko starejših študentov (»čeprav se tudi njihova udeležba povečuje«) najbrž na repu evropskih dežel, glede na dejstvo, da imamo »v primerjavi z deželami OECD /... / dokaj visok delež v visokošolski študij vključene mladine /... /«? (Gradivo, 1996)

Evropska unija je v svojem dokumentu, v katerem je začrtala pot Evrope v učečo se družbo (White paper ..., 1995, str. 16), poudarila potrebo po razvijanju stalnega strokovnega usposabljanja (continuing training /... / There must be access to training throughout life). Zavzela se je za »spodbujanje enakega dostopa do izobraževanja« tudi odrinjenih skupin, med njimi starejših, ki naj ne bodo drugorzredni državljani glede dostopa do novih tehnologij in možnosti za učenje. (prav tam, str. 18). Posebej je opozorila na premajhno vlogo 3000 visokošolskih institucij, kolikor jih je v Evropski uniji, pri nenehnem izobraževanju. (prav tam, str. 53) Očitno tudi v drugih evropskih državah, ne le pri nas, niso zadovoljni z dostopnostjo visokega izobraževanja odraslim.

Tudi posebna skupina Sveta Evrope, ki se ukvarja z dostopnostjo visokega izobraževanja, je bila v svojem najnovšem poročilu kritična (Quality Equality, 1996, str. 19):

»Na splošno lahko glede možnosti, ki jih univerze nudijo odraslim, ocenimo, da bi se lahko univerze bolj potrudile. Razen v primerih, ko imajo udeleženci dovolj denarja, kot je v primeru seznanjanja z novostmi v stroki, velja, da se morajo odrasli prilagajati predpisanim načinom visokega izobraževanja, in ne obratno. Takšen odnos do odraslih, ki poleg tega plačujejo visoke šolnine, bo povzročil, da bodo tisti odrasli, ki so izkusili prikrajšanost pri izobraževanju v mladosti, najbrž ugotovili, da evropsko leto vseživljenjskega izobraževanja sploh ni bilo mišljeno zanje.«

Po mnenju skupine bi najbolj povečali dostopnost visokega izobraževanja za odrasle, če bi razvili nove možnosti za učenje, ki bodo manj prilagojene mladini, kot so na primer dostop-

pen študij, študij na daljavo, študij z računalniki ipd. Ob viziji »virtualne univerze« nakazuje realnejšo možnost kombiniranega modela tradicionalnih in novih načinov študija.

Glede nerešenega vprašanja šolnin in prispevkov (tudi za redne), za katere se zavzema v zadnjem času predvsem Svetovna banka (World bank), je skupina priporočila »omejiti kakršnekoli šolnine (fees), bodisi za redni kot za izredni (part time) študij na študente iz skupin z visokimi dohodki«, tako zbrana

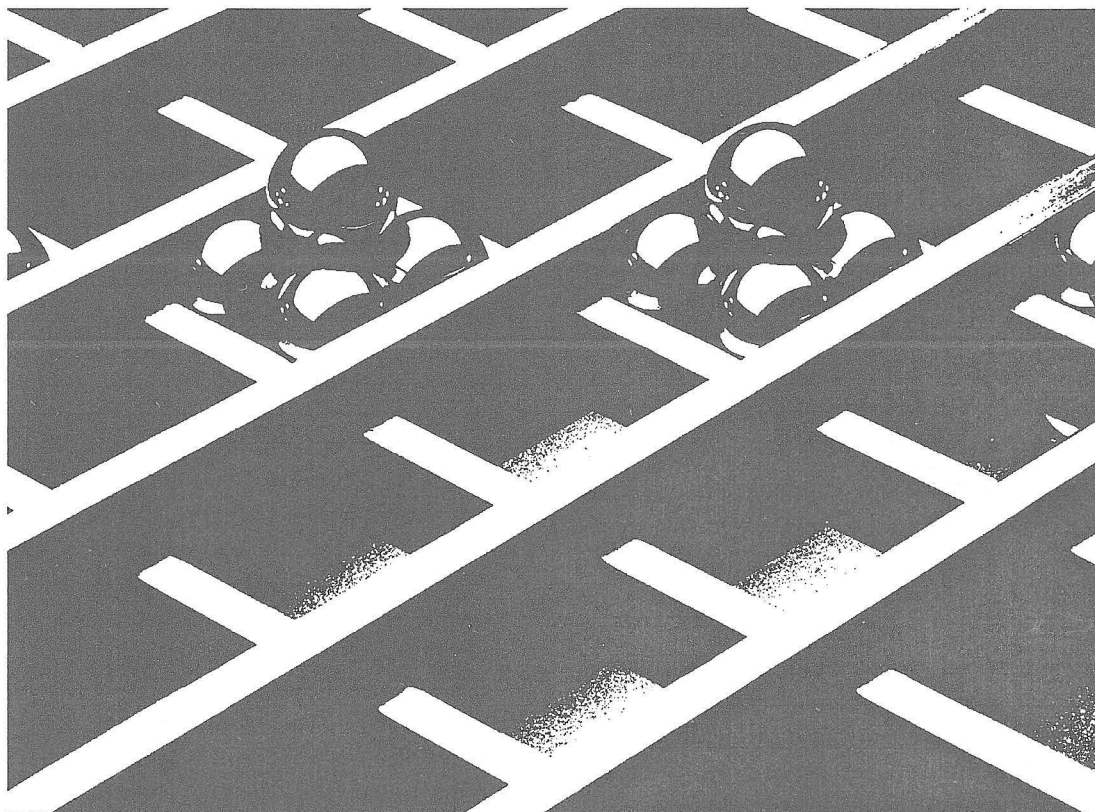
V lanskem letu je Vlada RS na predlog MŠŠ sprejela nekatera priporočila za izenačitev pravic izrednih študentov z rednimi, zlasti glede materialnih prejemkov, služenja vojske, bivanja v študentskih domovih ipd. Te ugodnosti bodo seveda izkoristili »mlajši izredni« in pričakovati je, da bo število (takih) izrednih drugo leto preseglo številko iz leta 1976. Le za »starejše izredne«, to je odrasle študente, ni nobenih novih ugodnosti.

sredstva pa naj bi »namenili dodatnim naložbam v visoko izobraževanje«. (prav tam, str. 55; o razvoju glede šolnin glej: Mihevc, 1996)

Odmevno poročilo mednarodne komisije Jacquesa Delorsa za Unesco (Učenje: skriti zaklad, 1996) je pozvalo univerze k omilitvi pritiska na množično visoko izobraževanje z bogatenjem svoje ponudbe, »kot eno od središč vseživljenjskega izobraževanja, z odpiranjem vrat odraslim, ki želijo bodisi nadaljevati študij prilagoditi in obogatiti znanje bodisi zadovoljiti željo po učenju na vseh področjih kulturnega življenja. (str. 25) /... / Vsaka univerza bi morala postati »odprta« univerza, ki bi omogočala učenje na daljavo in učenje v različnih časovnih obdobjih.« (Učenje ..., 1996, str. 126)

V mnogih novejših člankih in objavah tujih in tudi domačih avtorjev bi našli na kupe podobnih navedb. Nekatero naštevamo na koncu pri navedbi literature, ki je večinoma dostopna v knjižnici ACS, še več literature pa navajajo v svojih prispevkih drugi udeleženci posvetovanja.

Taka univerza ne bo več potrebovala smernic in pritiskov od zunaj, ampak se bo nenehno učila na podlagi »samoevalvacij«, dobre tradicije in novosti, pa tudi od zgledov, ki jih bo čedalje več ponujal prihodnji »krasni novi svet«. Pot do take univerze pa vodi prek sodelovanja z drugimi akterji na področju raziskovanja in izobraževanja, navsezadnje tudi na področju visokošolskega izobraževanja

odraslih in razvojno-raziskovalnega dela, ki je s tem povezano.

PRIČAKOVANJA SODELAVCEV V ZVEZI Z NALOGO VISOKOŠOLSKO IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH V SLOVENIJI

V poročilu, ki je bilo objavljeno v omenjeni publikaciji, smo že v začetku leta 1994 zapisali:

»Pričakujemo, da bo čez leto ali dve pripravljeno novo poročilo o teh vprašanjih. Ni nujno, da bi ga pripravila ista raziskovalna skupina. Ugotoviti bo treba, koliko se je ta čas

visokošolskega izobraževanja, bomo morali sproti spremljati stanje in reševanje problemov.« (Mihevc in sod., 1995, str. 398)

Nova raziskovalna poročila, projekti in posvetovanja pa ne morejo biti nadomestilo za učenje vseh akterjev v sistemu (tudi univerz), za učenje na podlagi lastnih izkušenj in v sodelovanju z drugimi.

Izkoristimo izkušnje, ki smo jih pridobili od takrat, ko je Schmidt (1972) postavljaj temelje visokošolski didaktiki tudi za izredni študij, od takrat, ko je Husen (1974) napovedal »učecho se družbo«, v kateri šolske reforme ne bodo nadomestilo za družbene. Taka družba, meni Barnett skoraj četrstoletja kasneje (1996, str. 14), jemlje učenje resno (a society which takes learning seriously) itd. Učenje, študij, ne le raziskave, znanje, vednost (Sapere aude!) ali poučevanje!

Brez oblikovanja slovenske mreže za študij (visokošolsko izobraževanje) odraslih bo naš skok v 21. stoletje tvegana stvar, tako za visokošolske zavode, univerze, podjetja, državo in navsezadnje tudi za posameznike, delavce, lastnike, politike, menedžerje, študente, diplomante, učitelje, skratka za vse tiste, ki s(m)o vključeni v stalno (strokovno) izpopolnjevanje.

Univerza ima na pragu 21. stoletja morda zadnjo možnost, da se reši iz zadreg množične, notranje razkrojene in od države močno odvisne institucije, v kateri se veliko raziskuje, uči in poučuje, manj pa študira. Univerza prihodnosti bo samostojna skupnost znanstvenikov, učiteljev in študentov, ki se ne bodo ločevali po starosti, ki bo sprejemljiva za izzive okolja in za sodelovanje prek meja znanstvenih disciplin in držav – ali pa je sploh ne bo.

spremenilo stanje študija odraslih pri nas, česa smo se lotili, kako in kdo, in seveda, kako naprej. Vsi, ki bi radi prispevali k razvoju študija odraslih kot sestavnega dela sodobnega

VIRI IN LITERATURA

- Barnet, R. (1996): *Situating the Learning University*. Int. J. of University Adult Education, vol. 25, 1, 13–27.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS. MŠŠ, Ljubljana, januar 1995.
- An adult higher education. A vision. A policy discussion paper. Niace, Leicester, 1993.
- Cvetaš, F., Ivanjko, Š. (1979): *Problematika in razvoj študija ob delu*. V: *Univerza v združenem delu*. Posvetovanje. UEK v Ljubljani in GZS, Ljubljana.
- Education permanente. Council of Europe, Strasbourg, 1970.
- Filipović, D. (1980): *Permanentnost obrazovanja – globalna strategija: model*. Privredna štampa, Beograd, 1980. (Iz uvodnega referata predsednika ZKJ na XI kongresu ZKJ, 1978).
- Gradivo na konferenci za novinarke in n., 6. 11. 1996. Prvi podatki o študentih v šol. l. 1996/97. MŠŠ.
- Husen, T. (1994): *Towards the Learning Society*, Methuen, London.
- International audit of the University of Ljubljana. CRE auditors report. CRE, Geneve, april 1996.
- International encyclopedia of adult education and training. A. C. Tujiman (ed.) Pergamon, 1996.
- Izpopolnjevanje strokovne izobrazbe v visokem šolstvu (posvetovanje). Univerza v Mariboru, 1982.
- Jelenc, Z. (1988): *Redno in izredno v visokošolskem izobraževanju*. Naši razgledi, 15. 1. 1988, str. 4.
- Krajnc, A. (1982): *Kako si odrasli pridobivajo formalno izobrazbo med uvajanjem reforme usmerjenega izobraževanja*. Sodobna pedagogika, vol. 23, št. 5–6, str. 285–296.
- Longworth, N., Davies, W. K.: *Lifelong learning*, Kogan Page.
- Mihevc, B. in sod. (1995): *Visokošolsko izobraževanje odraslih*, ACS, Ljubljana.
- Mihevc, B. (1996): *Univerze bodo morale prisluhniti trgu delovne sile in tekmovati*. Delo, 4. 9. 1996.
- Projekt dolgoročnega razvoja. Gradivo s posv. Dolgoročni r. v. š. v SRS. Krško, 1987, CRU, Lj., 1988.
- Quality Equality. Project on access to higher education in Europe: working report. Council of Europe, Strasbourg, 1996.
- Restructuring university: autonomy, quality and allocation of funds. Report on advisory mission to Slovenia. DECS-LRP, Council of Europe, Strasbourg, februar 1996.
- Slovenski center za izobraževanje odraslih. Novičke, ACS, september 1996, str. 11–12 (prev. iz MZT, glasila Magyar Nepfoiskolai Tarsasag, B. M.).
- Schmidt, V. (1972): *Visokošolska didaktika*, DZS, Ljubljana.
- Statut Univerze v Ljubljani, 23. 6. 1995.
- Szhatze, H. G. (ed.): *Adults in higher education. Policies and practice in Great Britain and North America*. OECD, Almqvist Wiksell Int. Stockholm, 1987.
- Študij ob delu v visokem šolstvu. Sindikat delavcev znanosti in visokega šolstva Slovenije, Lj., 1976.
- Teaching and learning. Towards the learning society. Dir. XII. European union, Bruselj, 29. 11. 1995.
- Učenje: Skriti zaklad. Poročilo Mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje, pripravljeno za Unesco. MŠŠ, Ljubljana, 1966.
- Zakon o visokem šolstvu, Ur. list RS 67/1993.